

спільні, так і відмінні риси (останніх при цьому більше). Найвираженішою спільною рисою є поширеність песимістичних уявлень стосовно перспектив подолання в Україні корупції. Відмінності у регіональних образах майбутнього більш рельєфно проявляються при прогнозуванні перспектив соціально-економічного та зовнішньополітичного розвитку країни, повернення Криму.

Дроздова М. А.

ОСОБЛИВОСТІ «НЕГАТИВНОЇ» КРЕАТИВНОСТІ У СТУДЕНТІВ РІЗНОГО ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ

У психології склалася традиція дослідження творчості як нового продукту, що має приносити користь індивідові чи людству. Однак останнім часом зарубіжні (передусім американські та китайські) науковці ведуть мову про так звану «негативну» креативність, результати якої можуть завдавати навмисної чи ненавмисної шкоди оточенню (Cropley D., Cropley A., Kaufman J., Runco M., 2010; Hao N., Tang M., Yang J., Wang Q., Runco M., 2016; Runco M., 1993). Зокрема Р. Макларен переконаний, що креативність не можна розглядати поза моральним контекстом і без урахування намірів митця під час створення творчого продукту. М. Ранко, дотримуючись схожої з Р. Маклареном точки зору, навіть створив відповідну психодіагностичну методику MCBS (The Malevolent Creativity Behavior Scale). Ч. Майнемелісом була розроблена теорія креативної девіантності, в основі якої лежить взаємодія цілей та способів їхнього досягнення. Креативну девіантність учений визначав як досягнення легітимних цілей нелегітимними способами. Причому саму девіантність учений уявляв як модель поведінки, що проявляється лише в порушенні норм, прийнятих в окремій групі/організації, тоді як норми моралі соціуму і закони держави вона не зачіпає (Mainemelis C., 2010). На жаль, у вітчизняній науці питання девіантної креативності не розробляються. На пострадянському просторі цим займаються лише російські науковці Н. Мешкова та С. Єніколопов. Зокрема,

вони вивчали зв'язок такої креативності з рядом особистісних чинників (агресивність, ціннісні орієнтації, емоційний інтелект тощо) та особливості її прояву в освітньому просторі. Також ці дослідники створили Комплексну модель зв'язку креативності й девіантності (КМКД) (Мешкова Н., Ениколопов С., 2017а).

Взагалі на сучасному етапі зарубіжними вченими виокремлюються два види «неправильної» креативності – «негативна» та «антисоціальна» («шкідлива»). Перша – уявляється результатом дивергентного мислення, який був утілений у продукті/ідеї/рішенні й ненавмисно завдав шкоди певній групі людей або соціуму в цілому (Мешкова Н., Ениколопов С., 2017б). Друга – полягає у використанні креативного мислення для свідомого і навмисного завдання шкоди іншим (Мешкова Н., Ениколопов С., 2017а, 2018; Cropley D., Cropley A., Kaufman J., Runco M., 2010).

Метою власного емпіричного дослідження стало виявлення особливостей «негативної» креативності у студентської молоді різного профілю навчання. Вибірку (n=111) утворили студенти психолого-педагогічного факультету (n = 52) та факультету фізичного виховання (n = 59) Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (з них 66 – жіночої та 45 – чоловічої статі). Студентам пропонувалася наступна ситуація: *«Уявіть, що Вашій подрузі (другові) завтра потрібно скласти складний іспит, до якого вона (він) уже не встигне підготуватися. Запропонуйте якомога більше варіантів того, як їй (йому) списати на іспиті, щоб викладач цього не помітив»*. До отриманих відповідей застосовувалася процедура контент-аналізу. За смислові категорії підрахунку приймалися способи поведінки опитаних у цій проблемній ситуації. Причому подальшому аналізу підлягали способи з частотою згадування не менше 10%. Проаналізуємо результати.

Способи поведінки студентів-«психологів» у вищезазначеній ситуації були розподілені нами за чотири основними категоріями. До першої категорії «Використання нових ІТ-технологій» (склала 27% способів) увійшли, зокрема, наступні приклади: *«скачати відповіді на телефон», «списати з телефону за допомогою Інтернету», «запропонувати другові*

диктувати правильні відповіді в бездротові навушники», «спеціальний годинник з доступом до Інтернету» тощо.

Другу категорію («Традиційні» шпаргалки та способи приховування їх», 24%) утворили приклади на зразок: «написати дрібним шрифтом на папірці та порозсовувати по кишенях», «написати відповіді на листочках і непомітно поміняти», «зробити «гармошку» та списати з неї», «надрукувати маленькі підказки на листок і сховати під панчохи», «приклеїти шпаргалку скотчем на руку», «приклеїти відповіді на спинку стільця», «під підошву наклеїти шпаргалку», «сховати шпаргалки під спідницю» тощо.

Третя категорія («Застосування «нетрадиційних» шпаргалок», 15%) містила приклади за типом: «використати невидиме чорнило», «списати з внутрішнього боку етикетки на пляшці води», «зробити шпаргалки на нігтях (манікюр)», «написати олівцем на лінійці», «написати на руках чи ногах», «написати на пластиковій оправі окулярів», «написати на зворотному боці пластиру, наклеєного на руку».

До четвертої категорії, названої нами «Маніпулятивні прийоми по відношенню до викладача» (14%), ми віднесли наступні відповіді: «дати хабар викладачеві», «написати шпаргалку на купюрі, і, якщо викладач захоче її забрати, це буде розцінюватися як хабар», «відволікати викладача під час іспиту», «викликати викладача на розмову, яка потихеньку приведе до відповідей на білет», «дзвінок викладачеві з приводу якоїсь проблеми, він вийде, і можна списати», «тиснути на жалість», «сказати, що паморочиться в голові, вийти і прочитати відповідь», «вигадувати на ходу (головне – не мовчати)» і т.ін.

У групі студентів-«фізкультурників» ми також отримали чотири основні категорії (способи розв'язання проблеми). Найвагомішою у відсотковому значенні тут виявилася категорія «Традиційні» шпаргалки та способи приховування їх» (28%). До неї, зокрема, ввійшли приклади: «паперові шпаргалки», «зробити маленькі шпаргалки», «написати шпаргалки і сховати їх у кишеню, рукав», «вклеїти шпаргалки в книжку», «відкрити зошит під столом», «покласти шпаргалку в пенал», «шпаргалку в черевики (під приводом – щось незручно)», «сховати

шпаргалки в шкарпетки», «шпаргалки засунути під капронові колготки і вдягти спідницю», «дівчині під спідницю на ногу прикріпити двосторонній скотч і на нього – відповіді», «засунути шпаргалку в підкатулі знизу штани», «засунути в ніс», «за губи покласти», «якщо багато волосся, сховати там», «на грудях написати, відтягнути кофту» тощо.

Друга категорія («Застосування «нетрадиційних» шпаргалок», 23% способів) включала відповіді на зразок: *«написати відповіді на руці», «написати на фалангах пальців», «на нігтях зробити манікюр з відповідями», «написати на ногах і вдягти спідницю», «написати формули на стегнах і одягти спідницю», «зробити татуювання з правильними відповідями», «написати відповіді на лінійці (ручці, пеналі)», «написати на світлій носовій хустинці з внутрішнього боку і правильно скласти», «написати на етикетці пляшки води», «на оправі окулярів», «якщо знати заздалегідь аудиторію, то написати на спинці стільця того, хто сидить спереду», «написати відповіді на підозві», «написати відповіді на купюрах», «зробити шпаргалку невидимим чорнилом» і т.ін.*

Третю категорію («Використання нових ІТ-технологій», 17% способів поведінки) утворили такі варіанти відповідей: *«списувати з телефону», «купити прозорий телефон за 10000 доларів і спокійно списувати відповіді з Google», «прислати відповіді на смарт-годинник», «використовувати окуляри з проекцією», «вставити у вухо мікронавушник», «поставити ікони на парту (якщо це дозволено), замість однієї ікони – планшет з фотографією ікони і тихенько гортати відповіді на ньому, доки викладач не бачить» тощо.*

Нарешті, четверта категорія («Маніпулятивні прийоми по відношенню до викладача», 12%) містила відповіді на зразок: *«попроситися до туалету і скористатися телефоном (шпаргалками, книгою)», «попроситися вийти, і друг дасть шпаргалку», «спробувати домовитися з викладачем», «дати на лапу», «погрозувати», «навчитися гіпнозу», «попросити друзів створити паніку в коридорі, щоб викладачка вийшла подивитися».*

Отже, як бачимо, «психологи» і «спортсмени» згадують про однакові способи поведінки під час іспиту. Це –

використання ІТ-технологій, «традиційних» і «нетрадиційних» шпаргалок та різного роду маніпуляцій по відношенню до викладачів. Частина цих способів має давню традицію (ще батьки та прабатьки користувалися такими прийомами списування), а частина – ілюструє сучасні реалії (розвиток науково-технічного прогресу, корупція, широко поширений у наш час принцип «мета виправдовує засоби» тощо). При цьому спеціалізація опитаних позначилася на відсотковому відношенні отриманих категорій. Наприклад, застосування новітніх технологій частіше називалося студентами психолого-педагогічного факультету (27% проти 17%), тоді як студентам факультету фізичного виховання більше були до вподоби «нетрадиційні» (23% і 15 % відповідно) шпаргалки. Це видається цікавим, ураховуючи той факт, що серед опитаних майбутніх психологів переважали дівчата, тоді як серед «спортсменів» – хлопці (які, за відомим стереотипом, «технічно прогресивніші»).

Варто також звернути увагу на те, що «традиційно правильний» спосіб підготовки до іспиту, як-от вивчити матеріал, не був популярним у запропонованій проблемній ситуації. Він склав усього 5% серед інших способів у студентів ППФ і дещо більше (8%) – серед студентів факультету фізичного виховання. Також не користувався попитом такий прийом списування на іспиті як соціальна підтримка, тобто допомога одногрупників (7% у групі «психологів» і 4% – у групі «фізкультурників»), що закономірно, зважаючи на поширення у ХХІ сторіччі індивідуалістичних настанов та цінностей.

Загалом, аналіз більшості отриманих стратегій поведінки на іспиті дозволяє побачити, що насправді далеко не всі з них є дійсно креативними. Значна кількість їх фактично дублює відомі «класичні» студентські прийоми складання іспиту.

Таким чином, можемо зробити наступні висновки. Профіль навчання не впливає на зміст основних способів списування на іспиті, проте позначається на кількісних показниках пріоритетних способів поведінки. Так, було з'ясовано, що серед студентів спеціальності «Психологія» популярнішими є ІТ-технології та «традиційні» шпаргалки, тоді як студенти спеціальності «Фізичне виховання» частіше

вдаються до «традиційних» і «нетрадиційних» шпаргалок. Поряд із тим такі прийоми складання іспиту, як допомога одногрупників і реальна підготовка, не є поширеними серед представників обох груп.

Духневич В. М.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ГРОМАДИ ДО НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Проблема готовності громадян України до конструктивної поведінки в надзвичайних ситуаціях загострюється не тільки через тривання збройного конфлікту на території країни, а й через небезпеку виникнення пов'язаних із цим надзвичайних ситуацій техногенного та соціального плану. Останнім часом населення України все частіше потерпає від техногенних катастроф (вибухи боєприпасів, аварії на підприємствах, пожежі на сміттєзвалищах, підтоплення, знеструмлення тощо), стає жертвою терористичних актів (збройні сутички, розпилення отрутохімікатів, вибухи, отруєння харчоблоків) та воєнних подій на сході країни.

Часто саме діти шкільного віку і молодь є тією групою населення, яка найбільше потерпає від катастрофічних подій, що зумовлено не тільки браком досвідченості (знань, умінь, навичок реагування в надзвичайних ситуаціях), а й віковими особливостями їхньої психіки (насамперед низькою стресостійкістю, що призводить до виникнення стресових та пост-стресових розладів унаслідок нездатності опанувати стресогенну ситуацію). Утім, негативні психологічні наслідки переживання надзвичайних, екстремальних чи катастрофічних подій спостерігаються не тільки у дітей та молоді, а й у всіх вікових груп населення України. Зокрема, спеціальної психологічної підтримки потребують ті учасники та свідки травматичних подій, для яких травматичний досвід стає перешкодою для подальшої повноцінної життєдіяльності: звільнені в запас учасники бойових дій, яким складно адаптуватися до мирних умов життя, внутрішньо переміщені